

ЖАНРАВЫЯ АСАБЛІВАСЦІ РАМАНА М. ЭТВУД «ПЕНЕЛАПІЯДА»

(Навуковая кіраўніца – канд. філал. навук, дац. Г. М. Бутырчык)

Раман М. Этвуд «Пенелапіяда» (*The Penelopiad*, 2005) будзецца вакол старажытнагрэчаскага міфа пра героя Траянскай вайны Адысея і яго жонку Пенелопу. Твор з’явіўся ў першым выпуску кніжнай серыі «Міфы» (*The Myths*), ініцыятарам заснавання якой было шатландскае выдавецтва «Canongate». Мэта праекта – прапанаваць сучаснаму чытачу новую версію старажытных міфаў, пераасэнсаваных пісьменнікамі з розных краін і культур. Разам з раманам М. Этвуд серыю адкрылі кнігі К. Армстранг (*Karen Armstrong*) «Кароткая гісторыя міфа» (*A Short History of Myth*) і Дж. Уінтэрсан (*Jeanette Winterson*) «Цяжар» (*Weight*).

У англамоўных літаратуразнаўчых працах жанр «Пенелапіяды» часцей за ўсё вызначаецца як «*novella*» – на беларускую мову гэты тэрмін можна перакласці як «навела» ці «аповесць». Аднак у расійскай навуцы замацавалася вызначэнне твора як рамана (артыкулы А. Варотнікавай, Н. Абжогінай, К. Філіпавай; у рускім перакладзе твор выйшаў з адзнакай «раман»), і ў дадзенай працы мы будзем трымацца гэтай традыцыі, тым больш, што ў англамоўных крыніцах тэрмін «*novel*» у дачыненні да твора сустракаецца. Аднак жанравая прырода «Пенелапіяды», твора, напісанага ў рэчышчы постмадэрнісцкай паэтыкі, нашмат больш складаная. М. Этвуд выкарыстоўвае элементы класічнай старажытнагрэчаскай драмы – аповед Пенелопы перамяжоўваецца выступамі хору дзяўчат-служак, якія пісьменніца характарызуе наступным чынам: «The Chorus of Maids is a tribute to the use of such choruses in Greek drama. The convention of burlesquing the main action was present in the satyr plays performed before serious dramas» [1, с. 198]. Кожная такая ўстаўка мае сваё жанравае вызначэнне, сярод якіх сустракаюцца жанры паэтычныя (народныя і літаратурныя: лічылка, плач, балада і інш.) і драматычныя, а таксама маргінальныя з літаратурнага гледзішча моўныя жанры – лекцыя і судовыя спрэчкі. Такім чынам, жанравую структуру «Пенелапіяды» можна ахарактарызаваць як гібрыднае ўтварэнне, постмадэрнісцкі раман-калаж.

Назва рамана «Пенелапіяда» прапануе чытачу дзве жанравыя матывіроўкі:

1) Яна адсылае чытача да класічнай эпікі – варта згадаць старажытнагрэчаскую эпічную паэму Гамера «Іліяда» ці партугальскую эпапею Л. дэ Камонса «Лузіяды» (па-англійску такая адпаведнасць паміж назвамі таксама існуе: *Iliad* – *Luslads* – *Penelopiad*), – што дае падставу разглядаць твор як пародыю. Паводле меркавання В. Кожынава, у аснове старажытных эпічных паэм, ці гераічных эпапей, якія ствараліся ў эпоху фармавання дзяржаўнасці, «ляжыць велічная героіка, бо адлюстраваныя ў іх чалавечыя вобразы быццам увасабляюць увесь народ і вырашаюць сваімі дзеямі лёс цэлага грамадства і дзяржавы» [2, к. 1236]. З гледзішча

фемініскай крытыкі, творы такога кшталту, створаныя на аснове старажытнага міфа, даюць уяўленне пра гэндарныя іерархіі ў грамадстве: жыццё жанчыны і яе штодзённы досвед не цікавыя старажытнагрэчаскаму выканаўцу паэм. На думку А. Варотнікавай, «пародыя задае і кампазіцыйныя, і сюжэтныя, і вобразныя, і стылістычныя асаблівасці аповеду» [3, с. 252]. І калі адна з ранніх пародый на гамераўскія паэмы, «Батрахаміямахія», парадзіравала іх высокі стыль, то ў рамане М. Этвуд, на думку А. Варотнікавай, пародыя скіраваная «як супраць патрыярхальнага сказання, так і супраць яго аднабаковых навуковых трактовак» [3, с. 255].

2) Назва рамана «Пенелапіяда» суадносіцца з назвай паэмы «Адысея»: мужчынскае імя замяняецца жаночым, замест падарожжаў і прыгод у цэнтры аповеду ставіцца жаночы быт, і гэта скіроўвае чытача да фемініскага прачытання міфа ці, прынамсі, прыцягвае ўвагу да галоўнай гераіні твора.

Такім чынам, адно з магчымых жанравых вызначэнняў рамана М. Этвуд – гэта фемініскае пародыя. Пісьменніца бярэ за аснову класічны міфалагічны сюжэт, аднак шукае ў ім тое, што старажытны наратар апусціў як нязначнае (акалічнасці жыцця Пенелопы – напрыклад, яе стасункі з Эўрыклеяй ці ўдзел ў гаспадарчым жыцці палаца), і будзе на гэтым матэрыяле раман, пераасэнсоўваючы міфалагічныя вобразы з гледзішча сучаснай фемініскай тэорыі. Важным элементам пародыі з’яўляецца дэгенерацыя вобразаў антычных герояў-мужчын (Адысея, Агамемнана, Менелая), на якую ўказвае А. Варотнікава [3, с. 252]. Так, Пенелопа ўвесь час згадвае фізічныя недахопы Адысея («barrel chest and those short legs» [1, с. 136]), яго апісанні ствараюць камічны эфект, а сам вобраз далёкі ад тыповых для старажытных эпапеяў «фантастыка-гіпербалічных вобразаў усёпераможных герояў» [2, к. 1237]: «And indeed the legs of Odysseus were quite short in relation to his body. It was all right when he was sitting down, you didn’t notice, but standing up he looked top-heavy» [1, с. 32]. Пенелопа называе Адысея махляром і злодзеем, а пра Менелая гаворыць, што ён «was thick as a brick and had the manners of a stump» [1, с. 77]. Самі прыгоды Адысея, вакол якіх пабудаванае дзеянне ў гамераўскай паэме, атрымліваюць у рамане дзве інтэрпрэтацыі: з аднаго боку, да Пенелопы даходзяць звесткі пра подзвігі мужа, з іншага боку, паводле чутак, гэтыя подзвігі не больш як п’янкі ў партах, бойкі, прыгоды ў бардэлі. Кірка ператвараецца ў прастытутку, а цыклоп – у аднавокага карчмара: «Odysseus had been in a fight with a giant one-eyed Cyclopus, said some; no, it was only a one-eyed tavern keeper, said another, and the fight was over non-payment of the bill» [1, с. 83]. Рэвізіі падвяргаюцца і вобразы «ідэальных» антычных жанчын: Алена (ідэальная красуня) у рамане выяўленая легкадумнай, славалюбнай і жорсткай, а Эўрыклея (ідэальная служанка) – уладнай: Пенелопа згадвае «the bossiness of Eurycleia» [1, с. 79]. Змена перспектывы кардынальна мяняе характар міфа, які з гераічнай гісторыі пра подзвігі Адысея і яго верную жонку, што чакала мужа дваццаць гадоў, ператвараецца ў гісторыю выжывання жанчыны, якую пакінулі на волю лёсу. Пенелопа робіцца закладніцай таго выбару, што зрабіў яе муж, а таксама выбару сястры, ёй даводзіцца прыстасоўвацца да абставін.

Жанчына як маргінальны герой старажытнагрэчаскага міфа набывае ў рамане «Пенелапіяда» суб'ектнасць: калі ролю апавядальніка гамераўскіх паэм выконваў рапсод, то ў «Пенелапіядзе» апавядальніцай аказваецца сама міфічная гераіня, Пенелопа. Эпічны аповед ператвараецца ў фіктыўную жаночую аўтабіяграфію з яе засяроджанасцю на бытавых, сямейных справах і ўнутраных адчуваннях апавядальніцы. Як адзначае К. Капусцінскі (*Kiley Kapuscinski*), М. Этвуд «перапісвае архетыпы жаночай пасіўнасці і віктымнасці і напаўняе міф штодзённасцю» [4]. Пенелопа, як і старажытнагрэчаскі рапсод, мае сваю аўдыторыю і звяртаецца да яе, раскажваючы пра даўнія падзеі і прэтэндуючы на аб'ектыўнасць, аднак гэтыя падзеі, у адрозненне ад апісанага ў «Адысеі», падаюцца з жаночага пункту погляду.

Пісьменніца ставіць Пенелопу ў пазіцыю ўсёведнай апавядальніцы ў дачыненні да гамераўскага міфа: яна асэнсоўвае падзеі, што апісваюцца ў «Адысеі», з гледзішча сучаснага досведу. Гэта дазваляе паглядзець на міф праз прызму фемінісцкай оптыкі, надае аповеду іранічны характар і выводзіць гісторыю Пенелопы за межы міфа, суадносячы з паўсядзённасцю і робячы ўніверсальным. Зварот да міфа з гледзішча нашага часу дазваляе пісьменніцы крытычна пракаментавать сітуацыю ў сучасным грамадстве: «Even with my limited access I can that the world is just as dangerous as it was in my day, except that the misery and suffering are on a much wider scale» [1, с. 188]. Пенелопа выкрывае суадносіны сіл у грамадстве: справядлівасць аказваецца на баку таго, хто мацнейшы. Так, Адысей, які падчас падарожжа не раз здрадзіў жонцы, патрабуе ад яе вернасці і карае смерцю служанак, што зрабіліся палубоўнікамі жаніхоў.

У той жа час меркаванні Пенелопы абмежаваныя яе класавым становішчам. Пісьменніцу цікавіць тэма падвойных стандартаў у адносінах да людзей розных полаў і класаў, – ва ўступе да рамана М. Этвуд піша, што яна «have always been haunted by the hanged maids» [1, с. XV], – і гэтым твор блізкі да ідэй трэцяй хвалі фемінізму. Уздымаючы ў «Пенелапіядзе» праблему ўлады, М. Этвуд вяртаецца да той тэмы, што закраналася ў рамане «Гісторыя Служанкі»: тэмы ўлады жанчын над іншымі жанчынамі. Пенелопа, гэтак жа як Цёткі і Жонкі, мае ўладу над іншымі – над рабынямі, – і таксама гэтай уладай злоўжывае. Гісторыя дванаццаці дзяўчат паказвае супярэчлівае стаўленне М. Этвуд да фемінісцкага паняцця «сястрынства». Такім чынам, раман «Пенелапіяда» закранае тыя ж праблемы, якія ўздымаюцца ў шэрагу іншых твораў М. Этвуд («Гісторыя Служанкі», «Нявеста-рабаўніца») – у ім выяўляецца недавер пісьменніцы да пэўных фемінісцкіх ідэй і канцэптаў. Як адзначае А. Варотнікава, пародыя ў «Пенелапіядзе» скіраваная не толькі супраць патрыярхальнага характару старажытнай міфалогіі, але і супраць фемінісцкіх тэорый, «якім таксама пагражае небяспека ператварыцца ў міф» [3, с. 255].

М. Этвуд іранізуе з магчымага аднабаковага прачытання рамана, і гэтая іронія найбольш відавочная ў раздзеле «An Antropology Lecture», дзе гісторыя дванаццаці служанак інтэрпрэтуецца праз прызму тэорыі Р. Грэйвза,

згодна з якой Пенелопа была вярхоўнай жрыцай культуры жаночага боства Артэміды. Абраны для гэтай мэты моўны жанр, лекцыя, што прадугледжвае камунікацыю з аўдыторыяй на ўзроўні «пытанне/заўвага – адказ», парадзіруе такое тлумачэнне забойства і ставіць пад сумнеў магчымасць апісаць мінулае ў паняццях фемінісцкіх даследаванняў: «No, Sir, we deny that this theory is merely unfounded feminist claptrap» [1, с. 166]. З іншага боку, у лекцыі прачытваецца ідэя немагчымасці замоўчваць такія рэчы, як згвалтаванне і забойства: «You don't have to think of us as real girls, real flesh and blood, real pain, real injustice» [1, с. 168], – і гэтыя ідэі блізкія фемінізму як другой, так і трэцяй хвалі.

Такім чынам, раман М. Этвуд «Пенелапіяда» – складанае гібрыднае ўтварэнне, постмадэрнісцкі раман з элементамі фемінісцкай пародыі на гераічны эпас, у аснове якога ляжыць старажытнагрэчаскі міф. М. Этвуд робіць рэвізію міфа пра Адысея, мяняе дыскурс антычнага тэксту, высоўвае на першы план Пенелопу і паказвае, як тая пражыла дваццаць гадоў у чаканні мужа, прапануючы такім чынам жаночую версію гісторыі, якая істотна адрозніваецца ад распаўсюджанай мужчынскай. Пародыя ствараецца за кошт гульні з кодамі наступных жанраў: 1) эпічнай паэмы – рэвізія (дэгенерацыя) мужчынскіх і жаночых персанажаў, вымалёўванне вобраза апавядальніцы, якая пераказвае падзеі «Адысеі» з гледзішча жаночага досведу, – і 2) антычнай драмы: раман паўтарае кампазіцыю старажытнагрэчаскай трагедыі, эпізоды якой перамяжоўваюцца выступамі хору. Такая гульня дазваляе надаць міфу ў творы фемінісцкае гучанне, дапамагаючы выявіць тыя структуры і працэсы ў грамадстве, што ставяць жанчын у псіхалагічную і эканамічную залежнасць ад мужчын і абранай імі жыццёвай стратэгіі.

Літаратура

1. *Atwood, M. The Penelopiad* / M. Atwood. – Edinburgh, New York, Melbourne : Canongate, 2005. – 199 p.
2. *Кожин, В. В. Эпопея* / В. Кожин // Литературная энциклопедия терминов и понятий / гл. ред. и сост. А. Н. Николикин. – Москва: НПК «Интелвак», 2001. – К. 1236–1238.
3. Воротникова А. Э. Переосмысление мифа в романе М. Этвуд «Пенелопиада» / А. Э. Воротникова // Вест. Нижегород. ун-та им. Н. И. Лобачевского. – 2013. – № 6(2). – С. 251–255.
4. *Kapuscinski, K. Ways of Sentencing: Female Violence and Narrative Justice in Margaret Atwood's The Penelopiad* / K. Kapuscinski [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://projects.essex.ac.uk/ehrr/V4N2/kapuscinski.pdf>. – Date of access: 25.04.2018.